

**Elnur NƏZƏRƏLİYEV**  
*Kitabxana resursları və informasiya  
axtarış sistemləri kafedrasının magistrantı*

## **AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI MƏRKƏZİ ELMİ KİTABXANASINDA İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA TEKNOLOGİYASININ TƏTBİQİ**

Müasir şəraitdə elmi-texniki tərəqqi ilə şərtlənən istehsalın kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması səviyyəsi, mürəkkəb maşınlar sisteminin, robot texnikası və kompüter texnologiyasının istehsal proseslərinin icrası və idarə edilməsinə tətbiqi ictimai istehsalda insan amilinin rolunun yüksəlməsini zəruri etmişdir. Hazırkı dövrdə Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri ölkənin elm siyasətində islahatların aparılması zərurətidir. Buna görə də elmin inkişafı, elmi-texniki potensialın qorunub saxlanması, tariximizin öyrənilməsi, elm və təhsil sahəsində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması, onlara qayğı göstərilməsi, cəmiyyətdə elmi işçilərin nüfuzunun artırılması, mədəniyyətimizin dirçəldilməsi sahələrinə yönəldilmiş bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir.

Kitabxanaların tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, bütün dövrdə kitabxanalar xalqın yaratmış olduğu elmi və mədəni sərvətləri qorumuş, bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə, təhsilinə, maarifinə, mədəniyyətinə, elminə, tərbiyəsinə xidmət etmiş, bilik, elm, informasiya mərkəzi kimi bəşər sivilizasiyasının yüksəldilməsi vasitəsi olmuşdur.

İnformasiyalı cəmiyyətin əsasında informasiya texnologiyaları durur. Texnologiya bir çox şərtlərdə istehsal qurulması qaydalarını və prinsiplərini xarakterizə edən elmi və tədris fənni kimi müəyyənləşdirilir. Texnologiyanın müstəqil bir elm kimi formalaşmasının banisi İ.Bekman (1739-1811) sayılır. İnformasiya texnologiyası–təcrübi fəaliyyət kimi texnologiyanın bütün atributlarına malik olub, özünün məqsədi, predmeti, resursları proses və nəticələri ilə xarakterizə olunur. Məhz buna görə də ondan informasiya istehsalının sistemli təsviri üçün istifadə etmək olar.

Bu baxımdan texnoloji nöqteyi nəzərdən kitabxana və elektron kitabxana anlayışlarını nəzərdən keçirək. Kitabxana–informasiya texnologiyasının ayrı-ayrı komponentlərinin xarakteristikasına, onlar arasındakı koordinasiya-subordinasiya əlaqələrinə nəzər salaq. Bu, informasiya sisteminin texnoloji modelinin qurulmasına, onun daxili və xarici əlaqələrinin xarakter və istiqamətinin müəyyən edilməsinə imkan verəcəkdir. Kitabxana–istehsal sistemi kimi texnoloji funksiyaların müəyyən yığımını həyata keçirir. Texnoloji model kitabxana fəaliyyətinin mikroiktisadi modeli ilə çox yaxşı uyğunlaşır və onun strukturunda texnoloji blokun (resurs təminatı,

texnologiyanın hazırlanması və təkmilləşdirilməsi, xidmətlərin, məhsulların yaradılması, keyfiyyətə nəzarət, fəaliyyətin nəticələrinin toplanılması və mühafizəsinin) üzə çıxarılması olduqca asandır.

Elektron kitabxana–istifadəçilər üçün münasib olan şəkildə verilənlərin qlobal şəbəkə vasitəsilə ötürülməsini və onların əldə edilməsini təmin edən, müxtəlif cür elektron sənədlər kolleksiyasının formalaşmasına, saxlanılmasına və effektiv şəkildə istifadəsinə imkan yaradan informasiya sistemidir. Elektron kitabxana sahəsində nüfuzlu mütəxəssis V.Arms elektron kitabxanaların fərqləndirici və potensial baxımdan əsas olan xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid edirdi:

- İnformasiyanı birbaşa istifadəçinin işçi stoluna çatdırmağa real imkan yaranır
- Kompüter texnologiyaları informasiyanın axtarışı və işlənməsi imkanlarını genişləndirir;
- Rəqəmli informasiyanın şəbəkədə yerləşdirilməsi onun bütün istifadəçilər üçün ümumaçıq edir;
- İnformasiyanın aktuallaşma prosesi asanlaşır;
- Perspektivdə qeyri-ənənəvi istiqamətdə elektron kitabxanaların təkamülü prosesi mümkün ola bilər.(2,s.29)

Müasir dövrümüzdə informasiya kommunikasiya texnologiyalarının müasir təhsil müəssisələrində tətbiqi ilə bağlı dövlətimiz bir sıra xarici ölkə universitetləri ilə əlaqələr qurulmuşdur. ABŞ-ın Corc Meyson, San-Xose Dövlət Los-Anceles, Kaliforniya, İsveçin Çalmers Texnologiya və İnformasiya Texnologiyaları universitetləri ilə anlaşma memorandumları imzalanmışdır. Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyindən bildirmişlər ki, 25 azərbaycanlı gənc dünyanın müxtəlif tanınmış universitetlərində müasir informasiya kommunikasiya texnologiya ixtisasları üzrə təhsil alır. 30-dan çox gənc isə xarici ölkələrdə ixtisasları üzrə qısamüddətli hazırlıq kursları keçmişdir. Bu sahədə işin təşkilini daha da təkmilləşdirmək üçün respublikada fəaliyyət göstərən yerli və xarici informasiya texnologiyaları şirkətlərinin həmtəsisçiliyi ilə İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının İnkişafı Naminə İnsan Resursları Fondu yaradılmışdır.

Kitabxana informasiya kommunikasiya texnologiyaları problemləri ilə bağlı “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci ildə imzaladığı Sərəncamında göstərilmişdir: “Ölkənin iri kitabxanalarının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması və onun bazasında “Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası”nın oxucuların tam istifadəsinə verilməsini təmin etsin”. Eyni zamanda 26 may 2005-ci il tarixdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Situasiya Mərkəzində “İnformasiya Cəmiyyəti və kitabxanaların

vəzifələri” adlı ümumrespublika elmi-praktiki seminar keçirilmişdir. Seminarın məqsədi informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində respublika kitabxanalarının dünyada həyata keçirilən informasiyalaşma prosesləri fonunda vəziyyətini təhlil və müzakirə etmək, həyata keçirilməsi vacib sayılan tədbirlər, həll olunması zəruri hesab olunan problemlər haqqında fikir mübadiləsi aparmaq, bir sözlə, kitabxana-informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan qurumların İnformasiya kommunikasiya texnologiya vasitələrindən istifadə edərək öz xidmətlərini informasiya cəmiyyətinin tələblərini ödəyəcək platformalarda reallaşdırmaq, dünya informasiya fəzasına inteqrasiya etmək üçün onların və əlaqədar təşkilatların qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirməkdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası özünün 80 illik fəaliyyəti dövründə respublikamızın ən iri kitabxana-informasiya müəssisələrindən birinə çevirilərək elmimizin inkişafında, çox mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əsas struktur vahidlərindən olan Mərkəzi Elmi Kitabxana Elmlər Akademiyası sistemində və digər elmi müəssisələrdə aparılan elmi tədqiqatların analitik-informasiya təminatı, kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq, kitabşünaslıq, kitabxana fondlarının konservasiyası və bərpası, kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, müasir informasiya texnologiyalarının istifadəsi və tətbiqi sahəsində fəaliyyət göstərən elmi müəssisədir.

2003-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya elmi müəssisə statusu verilmişdir. Bunula əlaqədar Mərkəzi Elmi Kitabxananın strukturu təkmilləşdirilmiş, yeni “Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması” şöbəsi yaradılmış, kitabxananın müasir kompüter texnologiyası ilə təchiz edilməsinə başlanılmış, elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasının əsası qoyulmuş, Mərkəzi Elmi Kitabxananın Web-saytı yaradılmış, oxuculara xidmət işində müasir informasiya texnologiyalarından, o cümlədən, İnternet şəbəkəsindən istifadə edilməsində müəyyən nailiyyətlər qazanılmış, kitabxana Azərbaycan Kitabxana-İnformasiya Konsorsiumuna daxil olmuş, EBSCO elektron məlumat bazasından 40000 adda xarici tammətnli elmi jurnaldan İnternet vasitəsilə istifadə etmək imkanı əldə etmiş, buraya informasiya texnologiyaları ilə iş təcrübəsini mənimsəmiş yeni kadrlar cəlb edilmiş, aspirantura xətti ilə elmi kadrların hazırlanması istiqamətində iş aparılmışdır.

Müasir Avtomatlaşdırılmış İnformasiya İdarəetmə Sistemlərinin beynəlxalq biblioqrafik format əsasında yaradılmış virtual informasiya bazasına, məsafədən asılı olmayaraq istifadəçi sorğusunu operativ surətdə yerinə yetirmək qabiliyyətinə, digər avtomatlaşdırılmış informasiya idarəetmə sistemlərilə informasiya mübadiləsi etmək imkanına malik olmalı və əsas kitabxana proseslərinin avtomatlaşmış işçi yerlərini özündə birləşdirməlidir. Həmçinin sadə, rahat işçi interfeysinə malik olmalıdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasında kitabxana-informasiya işi sahəsində avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin tətbiqini “Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi” həyata keçirir. Şöbə 2002-ci ildə yaradılmışdır. Şöbə kitabxanada iş proseslərinin avtomatlaşdırılmasını Rusiya istehsalı olan “İRBİS-64” avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə reallaşdırır. Şöbə digər şöbələr tərəfindən tərtib olunan bütün sənədləri nəşrə hazırlayır. Kitabxananın web sahifəsinin daim təkmilləşdirilməsi və dəstəklənməsi işi də bu şöbənin fəaliyyət spektrinə daxildir. Elektron kataloq və elektron kitabxananın yaradılması istiqamətində iş aparır, internet vasitəsilə oxuculara elektron elmi kommunikasiyalar və İnformasiya xidmətini təşkil edir. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya idarəetmə sistemi ixtiyari profilli kitabxanalar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Kitabxana-informasiya xidmətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müasir idarəetmə sistemlərinin tətbiqi oxuculara internet vasitəsilə elektron elmi informasiya xidmətinin həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır. Kitabxananın EBSCO, İNTAS, SVİTS və s. nəşriyyatlardan aldığı və internet vasitəsilə əldə olunan 350 minə yaxın elektron nəşri, elmi jurnalı 320 oxucuya təqdim olunub. İnternetdən istifadə edərək, müvafiq mövzular üzrə axtarış aparmaqda, elmi mənbələri araşdırmaqda, dünya kitabxanaları ilə elmi kommunikasiyalar yaratmaqda 135 oxucuya yardım edilib.

Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaların avtomatlaşdırılması yalnız kompüter informasiya-axtarış proqramının hazırlanmasından ibarət olmayıb, spesifik Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə sisteminin yaradılmasını tələb edir ki, buraya da texnologiyanın, təşkilati strukturun və idarəetmə üsullarının yenidən qurulması aiddir. Mərkəzi Elmi Kitabxanada tətbiq olunan avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi (AKİS) təminat və funksional xarakterli sistemlərdən ibarətdir. Təminat sisteminə informasiya, təşkilat və kadr təminatı daxildir. Avtomatlaşdırmanın və oxuculara operativ xidmətin keyfiyyətini yüksəltmək üçün bütün texniki imkanlarını səfərbər edən Mərkəzi Elmi Kitabxana avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin köməyiylə iri informasiya massivlərini əldə etmək, onları doğru seçilmiş auditoriyaya ünvanlamaq imkanı qazanmışdır. Bundan başqa Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi:

- 1.İnformasiyanın məlumat bazasına bir dəfə daxil olub bir neçə məqsədlə istifadəsini;
- 2.İnformasiyanın müxtəlif əlamət və parametrlərinə görə çoxaspektli axtarışını;
- 3.Ümumiyyətlə kitabxana-informasiya proseslərinin statistikasi da daxil olmaqla qeydiyyatın avtomatlaşdırılmasını;
- 4.Kataloqların elektronlaşdırılmasının bir neçə nüsxədə mühafizəsini;

5.Yeni informasiya mənbələri hesabına istifadəçilərə xidmət sferasının genişləndirilməsini təmin edir;

Deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında müasir Avtomatlaşdırılmış İnformasiya İdarəetmə sistemlərinin beynəlxalq bibliotrafik format əsasında yaradılmış virtual informasiya bazasına, məsafədən asılı olmayaraq istifadəçi sorğusunu operativ surətdə yerinə yetirmək qabiliyyətinə, digər Avtomatlaşmış İnformasiya İdarəetmə sistemləri ilə informasiya mübadiləsi etmək imkanına malik olmalı və əsas kitabxana proseslərinin avtomatlaşmış işçi yerlərini özündə birləşdirməlidir. Həmçinin sadə, rahat işçi interfeysinə malik olmalıdır.

Mərkəzi Elmi Kitabxana 2000-ci ildə Soros Fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutunun, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun və Fransanın ölkəmizdəki səfirliyi tərəfindən ayrılan kompüter dəstləri vasitəsilə kitabxana–informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasını qənaətbəxş səviyyəyə çatdıra bilmişdir.

MEK-də avtomatlaşdırılmış sistemin tətbiqi üzrə aşağıdakı məsələlər öz həllini tapmışdır:

- Avtomatlaşdırılmış iş sistemi ilə kitabxananın fundamental iş prinsipləri arasında qarşılıqlı əlaqə yaranmış və bu sistem kitabxana fəaliyyətinin əsas kriteriyalarını əhatə etmişdir. Ədəbiyyatın məlumat bazaları yaradılarkən məlum olmuşdur ki, müəyyən kitablar kartoçka kataloqunda ya əks kriteriyalarını əhatə etmişdir. Ədəbiyyatın məlumat bazaları yaradılarkən məlum olmuşdur ki, müəyyən kitablar kartoçka kataloqunda ya əks olunmamış, ya da səhv qeyd edilmişdir. Buradan belə qənaətə gəlinmişdir ki, avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi öz-özlüyündə həm də kitabxana proseslərinin keyfiyyətinə nəzarət funksiyasını yerinə yetirir.

- Elmi idarəetmə ən yüksək səviyyəyə çatmışdır. Elmi idarəetmə qısa zaman kəsiyində optimal effekt almaq üçün elmi ideyaların, təşkilatın və metodların idarə olunmasıdır. Bu tip idarəetmənin müəyyən normalar üzrə həyata keçirilməsi öz növbəsində avtomatlaşdırılmış sistemin ekstremum (maksimum və ya minimum) qiymət almasını səciyyələndirir.

- Kadr təminatı hazırlığına dair mühüm işlər görülmüşdür. Kitabxanaçı kadrlar məlumat bazaları yaradarkən, buraya külli miqdarda informasiya yerləşdirir. Bu zaman kitabxanaçı kompüter operatoru olmaqla yanaşı Beynəlxalq təsvir qaydalarını bilməli;

- İnformasiyanın yerləşdirmə normalarına bələd olmalı;
- Məlumat bazasının qısa vaxt ərzində yaratmalı və burada lazım olan düzəlişlər etməyi bacarmalıdır. (1)

## ƏDƏBİYYAT

1.Əliyeva – Kəngərli A. Müasir Azərbaycanda elmi-informasiya təminatı və kitabxanalar. - Bakı: Elm, 2007. - 394s.

2.İsmayilov X. Kitabxana informasiya texnologiyaları: (Dərs vəsaiti). Bakı : Nurlar, 2009.-s.150-151

3.Xələfov A., Qurbanov A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.- Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. - 200s.

4.Xəlilov M.S. və b. Avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri / M.S.Xəlilov, A.G.Quliyev, N.N.Musayeva.- Bakı: Odlar Yurdu nəşriyyatı; 2001. - 84s.

5.Xələfov A.A. İnformasiya cəmiyyəti kitabxanaşünaslığın müasir problemləri // Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya: Elmi nəzəri və təcrübi jurnal. - 2010. - №1.- s.9-14

6.AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 2008-2009-cu illər üzrə hesabat materialları.

**Э.А.НАЗАРАЛИЕВ**

**ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-  
КОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ  
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ НАНА  
РЕЗЮМЕ**

В этой статье нашло отражение внедрение библиотечно-информационно коммуникационных технологий НАНА Центральной научной библиотеки. Кроме того, здесь освещено современное состояние библиотечно-информационно коммуникационных технологий.

**E.A.NAZARALIYEV**

**THE APPLIANCE OF LIBRARY INFORMATION  
COMMUNICATION TECHNOLOGY  
IN CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY  
OF AZERBAIJAN NATIONAL SCIENTIFIC ACADEMY  
SUMMARY**

The problems of the appliance of Library Information Communication Technology in Central Scientific Library of Azerbaijan National Scientific Academy is reflected in this article. This issue assumes great importance in modern time.